

УДК 330.542:338.43

С. В. Степова,
старший викладач,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК

У статті розглянуто економічна сутність інновації, інноваційної діяльності підприємств агропромислового комплексу (АПК). Проаналізовано залежність інноваційної активності підприємств від інноваційного потенціалу. Запропоновано деякі рекомендації щодо активізації інноваційної діяльності підприємств АПК.

Economic essence of innovation, innovational enterprises are crewed in the article. Innovational potential influence on an enterprise innovational activity is analyzed some recommendations on innovational activity energization are suggested.

ВСТУП

Світові кризові явища, що вплинули на ринкові перетворення у сільському господарстві України, вимагають розробки стратегії переходу до ефективного, соціально зорієнтованого, розширеного відтворення агропромислового виробництва, яке в умовах ринкової економіки найбільш доцільно здійснювати на інтенсивній основі — технічному і технологічному вдосконаленні виробництва.

Розвиток агропромислового комплексу вимагає постійних інноваційних розробок, що забезпечить впровадження нових технологій для виробництва якісної, конкурентоспроможної продукції, розширення переліку її видів або надасть можливість підприємствам галузі в умовах кризи здійснювати інші види господарської діяльності.

Спрямування на інноваційний розвиток дозволить підприємствам агропромислового комплексу забезпечити збереження суб'єкта господарювання в цих складних умовах, оскільки дана галузь характеризується наявністю застарілого обладнання, недостатньою конкурентоздатністю продукції, значними

втратами кадрового потенціалу, відсутністю повної, достовірної та об'єктивної інформаційної бази. Саме застосування наукових досягнень відповідно до потреб сільськогосподарського виробництва забезпечить розробку та запровадження стратегії перебудови агропромислового комплексу, зорієнтованої на збереження та розвиток сільськогосподарських підприємств.

Інновації можуть стосуватися не лише пошуку нових технологій виробництва продукції, але й нових форм праці, підходів до організації виробництва тощо при одночасному скороченні витрат на одиницю продукції.

Отже, специфіка галузі вимагає розробки відповідної інноваційно-інвестиційної стратегії її розвитку та інших пов'язаних із нею галузей АПК, реалізація якої забезпечила б зростання рівня конкурентоспроможності агропромислового виробництва. Інноваційне інвестування передбачає впровадження в господарську діяльність підприємств АПК науково-технічних досягнень за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування. Саме нові ідеї та організаційні рішення, передові технології

та продукти дозволяють вивести підприємство з кризового стану, визначають подальший успіх господарювання та гарантують йому фінансову стабільність.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Інновація — це винятково важлива для сьогодення економічна категорія. Поняття інновації безпосередньо пов'язане з поняттям зміни, нового, реформи або ідеї, що розглядається як нова. У світовій практиці існує близько сотні різних визначень терміна "інновація".

Інновація — це нововведення, яке пов'язане з науково-технічним прогресом (НТП) і полягає у відновленні основних фондів і технологій, удосконалюванні управління й покращенні економічних показників підприємства. Інновації є необхідною умовою розвитку виробництва, підвищення якості та збільшення кількості продукції, появи нових товарів і послуг. У ринкових умовах інновації охоплюють усю економіку, включаючи продуктивні сили (засоби виробництва, навчання працівників) і виробничі відносини (форми і методи управління, поділу, спеціалізації й кооперації праці) [1].

Згідно з концепцією Й. Шумпетера до інновацій слід відносити будь-які зміни, які вперше здійснюються окремим суб'єктом господарювання, тобто застосування ним прогресивних організаційно-технічних рішень вперше. З точки зору окремого індивіда, інновація — це ідея, практика чи продукт, які сприймаються ним як нові [9].

Це визначення має вирішальне значення для нашого дослідження, тобто для окремого підприємства інноваційним може бути проєкт, який впроваджується на цьому підприємстві уперше та не є інноваційним для інших підприємств.

Зауважимо, що вкладення інвестицій у розробку нововведення — лише половина справи, головне — це впровадити нововведення, перетворити його у форму інновацій, тобто завершити інноваційну діяльність і одержати позитивний результат, а вже потім продовжити дифузю інновації. Для розробки нововведення необхідно здійснити маркетингові дослідження, організаційно-технологічну підготовку виробництва, налагодити виробництво й оформити результати.

Встановлення конкретного кола аспектів, що характеризують сутність будь-якого поняття, є вихідним моментом для формулювання мети, структури й обсягу подальших досліджень. Саме тому ми приділяємо таку увагу дослідженню сутності базового поняття "інновація", яке має відповідати низці вимог [2, с. 29].

Під інновацією мається на увазі об'єкт, не

просто впроваджений у виробництво, а впроваджений успішно, який приносить прибуток. За результатами наукового дослідження або зробленого відкриття він якісно відрізняється від попереднього аналога. Сукупність науково-технічних, технологічних та організаційних змін, що відбуваються за період реалізації інновацій, можна визначити як інноваційний процес, а період створення, поширення й використання нововведень називають інноваційним циклом.

Інноваційний процес — комплекс пов'язаних між собою дій, які ведуть до виникнення наукових ідей і перетворення їх у матеріальні засоби, що надаються до практичного використання.

Економісти Заходу інноваційною економікою називали таку, що динамічно розвивається, у якій розробляються якісно нові види продукції, нові технології, методи виробництва тощо — усе те, що забезпечує державі економічне зростання.

Таким чином, для діяльності підприємства оптимально підходить наступне визначення інновацій: "інновація — це технічні, організаційні, економічні, управлінські зміни, які мають позитивний вплив на підприємство".

За результатами дослідження сформовано висновок, що інновація — це позитивні зміни стану об'єкта, тобто, розширюючи дослідження Й. Шумпетера, інновація — це те, що забезпечує процес позитивних змін на підприємстві, а також — це засіб практичного використання у відтворювальному процесі.

Підсумовуючи, зазначимо, що інноваційна діяльність — це діяльність, яка спрямована на використання та комерціалізацію результатів із стратегічного маркетингу, наукових досліджень, організаційно-технологічної підготовки виробництва, виробництва й оформлення новацій, їх упровадження і поширення на інші сфери (дифузія) [4, с. 79].

РЕЗУЛЬТАТИ

Структура АПК у нашій країні в цілому недосконала. Головною ланкою в ній за кількістю працівників, обсягом виробництва, вартістю основних фондів тощо є сільське господарство. У той же час у розвинутих країнах основна роль належить переробці продукції і її збуту. Існуюча структура веде до величезних втрат продукції і сировини, а отже, визначає екстенсивний характер сільського господарства, зумовлює екологічні проблеми і низьку якість продукції. Таким чином, для змін на краще необхідно активізувати інноваційну діяльність підприємств АПК.

Для визначення інноваційної активності підприємства виробнича потужність визна-

чається як сукупність необоротних активів, виробничих запасів і незавершеного виробництва. Для побудови стратегії активізації інноваційної діяльності підприємств АПК доцільніше застосовувати термін "стратегічний потенціал".

Зміни у визначенні сутності інновації передбачають перенесення акценту з пошуку максимальних можливостей щодо випуску нового виду продукції на пошуки можливості вищого менеджменту підприємства передбачати потенційні зміни в зовнішньому середовищі та бути готовим гнучко реагувати на них [6].

Стратегічний потенціал визначення інноваційної активності та впровадження інноваційних проектів потребує залучення як наявних ресурсів, так і ресурсів, які підприємство може залучити (придбати) з метою реалізації стратегічних рішень. До таких ресурсів зазвичай відносять: додаткові кредитні ресурси за пільговими банківськими відсотками; підвищення кваліфікації персоналу; заходи щодо удосконалення організаційної структури управління; розробка інформаційних технологій в управлінні.

Концептуально СПП активізації інноваційної активності на підприємствах АПК визначається як спроможність підприємства гнучко реагувати на зміни кон'юнктури ринку та забезпечувати реалізацію цих спроможностей відповідними ресурсами.

Отже, для визначення стратегічного потенціалу підприємства, розробки стратегії активізації інноваційної діяльності підприємств АПК необхідно враховувати синергетичний ефект взаємодії різних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

Розробка стратегії активізації інноваційної діяльності підприємств АПК дозволить визначити та у подальшому вдосконалити стратегічний потенціал підприємства з метою впровадження інноваційного процесу.

Особливістю формування стратегічного потенціалу з метою розробки стратегії активізації інноваційної діяльності підприємств АПК є його невизначеність, яка пояснюється змінами в кон'юктурі ринку сільськогосподарської продукції, в частоті та якості впровадженнь досягнень науково-технічного прогресу, а також недосконалістю інформаційного забезпечення, що не дозволяє оптимально спрогнозувати зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Вирішення проблеми активізації інноваційної діяльності найчастіше пов'язують з проблемою формування та ефективного використання інноваційного потенціалу. За умови застосування підходу до визначення інноваційного потенціалу як сукупних можливостей підприємства (у т.ч. ресурсних) до

створення, впровадження та поширення інновацій [3, с. 97], є можливим встановити пряму залежність між величиною потенціалу підприємства та рівнем його інноваційної активності. Окремі підприємства володіють значним інноваційним потенціалом, але під впливом певних внутрішніх і зовнішніх чинників (низька мотивація співробітників, несприятливий інноваційний клімат, відсутність правового забезпечення інноваційної діяльності тощо) використовують його лише частково, що в поєднанні з іншими чинниками спричиняє низький рівень інноваційної активності та, як наслідок, слабку конкурентну позицію підприємства на ринку.

Інформація про розмір наявного інноваційного потенціалу підприємства не є достатньою для формування висновку про рівень його інноваційної активності. Інноваційна активність суб'єкта господарювання визначається його спрямованістю на реалізацію стратегічних цілей розвитку в умовах ринкової конкуренції з метою забезпечення стійкості функціонування підприємства та його успішності у довгостроковій перспективі. Звідси є можливим такий висновок: ефективність існуючої системи стратегічного управління, стан якої визначає ступінь успішності діючої інноваційної, а отже, і загальної стратегії організації, розглядається як окремий чинник впливу на рівень інноваційної активності підприємства.

Зважаючи на вищезазначене, методичний підхід до оцінювання інноваційної активності підприємства (ІАП) ґрунтується на таких принципах:

1) визначення високого рівня інноваційного потенціалу як необхідної, але недостатньої умови для забезпечення максимальної інноваційної активності підприємства;

2) розгляд інноваційного потенціалу не лише як основи, "опорної бази" для формування майбутньої стратегії підприємства, але і як продукту стратегічного управління, результату реалізації чинної стратегії;

3) розмежування функцій оперативного управління та управління стратегічним розвитком організації з окремою оцінкою кожної складової. Рівень інноваційної активності підприємства визначається конкурентоспроможністю та адаптивністю його потенціалу, які, у свою чергу, є характеристиками чинної на підприємстві системи управління стратегічним розвитком;

4) обов'язковість врахування впливу зовнішніх можливостей і загроз на рівень інноваційної активності підприємства. Здатність організації швидко адаптуватися до змін у зовнішньому оточенні є однією з необхідних умов її інноваційного розвитку;

5) спрямованість на розробку практичних

рекомедацій щодо підвищення та забезпечення високого рівня інноваційної активності через залучення додаткових інвестицій для розвитку інноваційного потенціалу та системи управління ним.

Інноваційна активність підприємства є відображенням здатності керівництва до планування й успішного впровадження змін стратегічного характеру, спрямованих на постійний розвиток інноваційних можливостей з метою прогнозування та формування нових потреб, засобів їх задоволення і, як наслідок, підвищення економічної та соціальної ефективності діяльності підприємства.

Таким чином, ефективність інноваційної стратегії розглядається як окремий чинник впливу на рівень інноваційної активності підприємства та ефективність його загальної стратегії.

Заходи з підвищення інноваційної активності потребують обґрунтування необхідного обсягу додаткових стратегічних капіталовкладень у розвиток тих складових потенціалу, рівень яких оцінений як критичний, та вкладень у стратегію, спрямованих на удосконалення процедур стратегічного планування та підвищення ефективності впровадження стратегічних змін.

Від стану інноваційного потенціалу залежить вибір стратегії розвитку, тому аналіз та оцінка його є відправною точкою визначення можливостей ведення інноваційної діяльності.

Результати аналізу інноваційної активності підприємства можуть бути покладені в основу розробки відповідної інноваційної стратегії, яка, з одного боку, ґрунтується на вже визначеній загальній стратегії організації, а з іншого — через наявні зворотні зв'язки робить можливою зміну напряму загальної стратегії розвитку підприємства в цілому.

Реальність реалізації інноваційної стратегії будь-якого підприємства визначається передусім двома важливими складовими: 1) обсягом та характером його ресурсів (кадровим потенціалом, фінансовими засобами, портфелем патентів та ліцензій, якістю ринкової інформації); 2) позицією на ринку (часткою ринку, ступенем доступу до джерел фінансування і сировини, станом лідера чи наступника в галузевій конкуренції). Враховуючи результати аналізу даних складових, підприємство обирає відповідну інноваційну стратегію.

У діях провідних підприємств все більш явно прослідковується стратегія попередження. В її основі лежить прогнозування кризових станів у розвитку підприємства і превентивне впровадження нововведень з метою не-

допущення криз чи згладжування їх негативних моментів.

Ефективна стратегія інноваційного розвитку підприємства спрямовується на усунення слабких сторін, які перешкоджають його успішній діяльності та заважають використовувати потенційні можливості. Вона базується на визначенні та використанні того, за рахунок чого підприємство може ефективно функціонувати, що сприяє створенню конкурентних переваг. При цьому важливо враховувати умови постійних змін зовнішнього середовища, які особливо характерні для галузі сільського господарства, де сильні сторони суб'єкта господарювання з часом можуть перетворитися на слабкості, тому стратегія інноваційного розвитку має бути орієнтована не стільки на максимально ефективне використання існуючих можливостей, скільки на виявлення і розвиток тих можливостей і характеристик, які визначатимуть успіх підприємства у майбутньому.

Інноваційна активність підприємства визначається також двома основними чинниками: станом його інноваційного потенціалу та ефективністю системи управління інноваціями. Зовнішнє середовище, яке може як створювати обмеження, так і сприяти інноваційному розвитку, вимагає оцінки адаптивних можливостей підприємства через відповідні показники його інноваційного потенціалу. Ступінь оптимальності капіталовкладень в інновації характеризує здатність організації до розширеного відтворення свого потенціалу та здійснення інноваційної діяльності, тому питання визначення оптимального рівня фінансування інноваційного розвитку потребує подальшого вивчення як окремого аспекту проблеми підвищення інноваційної активності підприємств України.

Розробка та впровадження стратегії активізації інноваційної діяльності підприємств АПК України передбачає наявність таких етапів:

- визначення мети активізації інноваційної діяльності;
- визначення проблемних ланок у діяльності підприємства;
- визначення можливих ризиків;
- аналіз ризику щодо причин виникнення, специфіки, наслідків;
- оцінювання ризику;
- визначення методів впливу на ризик;
- вибір оптимального методу впливу на ризики;
- розробка варіантів управлінських рішень щодо зменшення ризиків та активізації інноваційної діяльності;
- прийняття рішень щодо можливості зап-

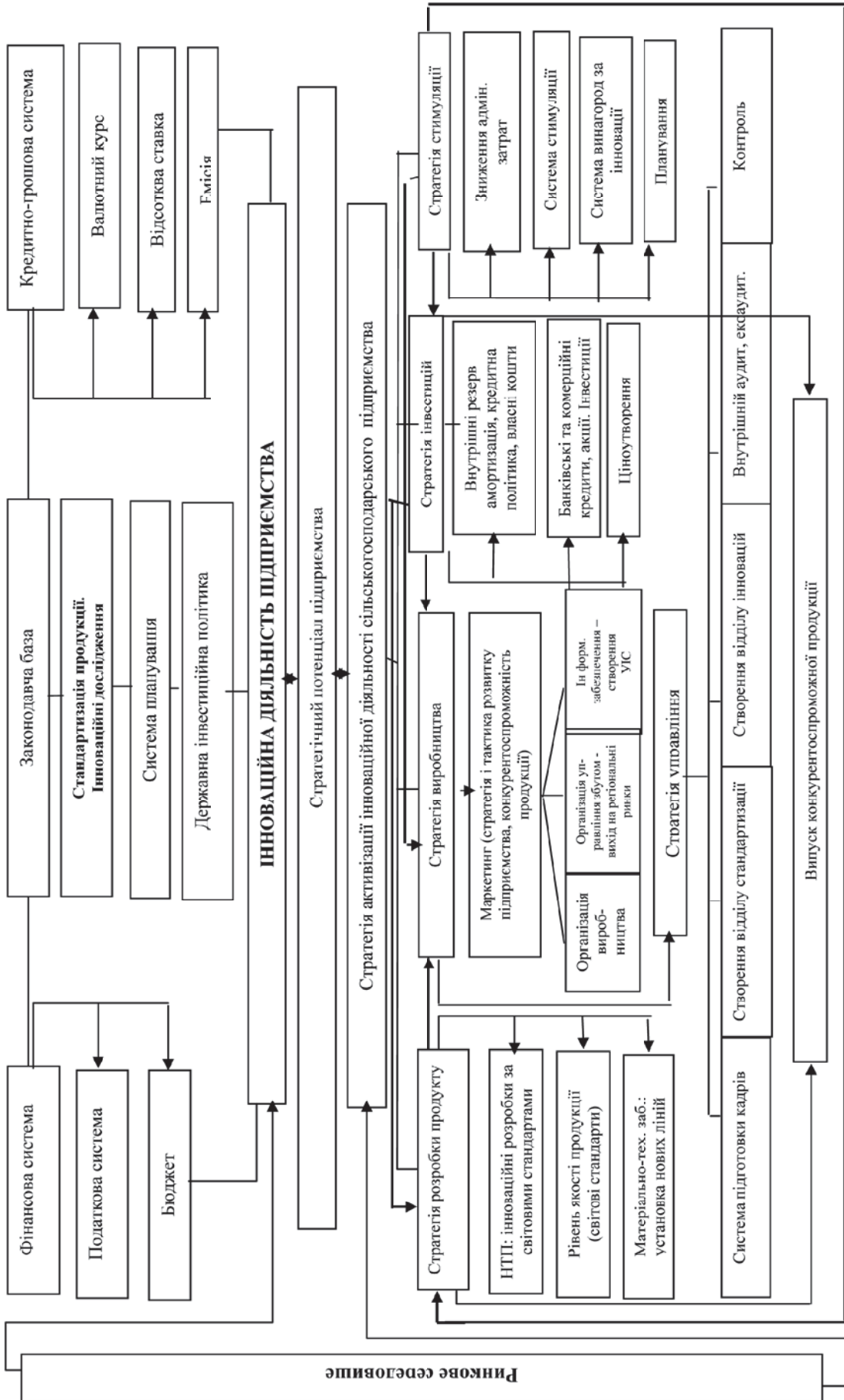

Рис. 1. Схема активізації інноваційної діяльності підприємств АПК

ровадження заходів з оптимізації ризиків;

- запровадження вищезазначених заходів;
- контроль і коригування результатів запроваджених заходів [7].

Перевірити наявність капіталу, необхідно для активізації інноваційної діяльності, та визначити ступінь ризику вкладення капіталу доцільно за допомогою методичних підходів щодо оцінки фінансово-господарського стану підприємств, виявлення ознак неплатоспроможності та ознак дій, приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, а також для своєчасного виявлення формування незадовільної структури балансу для здійснення випереджальних заходів щодо запобігання банкрутству підприємств, алгоритм застосування яких запропоновано в авторській методиці М.Д. Корінька [5].

Функціонування виробничої системи можливе лише за умови оптимального поєднання організаційної та економічної підсистем (рис. 1).

Підприємство, що стало на інноваційний шлях розвитку, повинне функціонувати згідно з такими принципами:

— адаптивності — прагнення до підтримання певного балансу зовнішніх і внутрішніх можливостей розвитку (внутрішніх спонукальних мотивів діяльності господарюючого суб'єкта і зовнішніх, що генеруються ринковим середовищем);

— динамічності — динамічне приведення у відповідність цілей і спонукальних мотивів (стимулів) діяльності підприємства (у тому числі його власників, менеджерів, фахівців, працівників);

— самоорганізації — самостійне забезпечення підтримання умов функціонування, тобто самопідтримка обміну ресурсами (інформаційними, матеріальними, фінансовими) між елементами виробничо-збутової системи підприємства, а також між підприємством і зовнішнім середовищем;

— саморегуляції — коригування системи управління виробничо-збутовою діяльністю підприємства відповідно до змін умов функціонування;

— саморозвитку — самостійне забезпечення умов тривалого виживання і розвитку підприємства (відповідно до його місії і прийнятої мотивації діяльності).

За цими принципами має функціонувати і система активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарської діяльності.

Активізація інноваційної діяльності здійснюється на декількох рівнях: рівні держави, рівні регіону чи галузі, рівні конкретного суб'єкта господарської діяльності. Перші два становлять макрорівень активізації, а останній — мікрорівень.

Макрорівень включає елементи регулюючих механізмів: державного регулювання ринкових процесів, правового регулювання підприємницької діяльності, соціального, політичного регулювання тощо.

Структура методів, що застосовуються на макрорівні активізації інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів, та регулюючих механізмів має наступний вигляд.

1. Методи економічного стимулювання.

2. Методи планування. Включають групу методів, які передбачають проведення планово-дослідницьких робіт, що передують соціально-економічному розвитку.

3. Правові методи. Ці методи здійснюють регулюючий вплив через правове регламентування конкретних видів діяльності, систему державних стандартів і методів прямого адміністрування.

4. Методи соціального регулювання. Впливають на розвиток ринку певних видів товарів через суспільні рухи ("зелені"), різні недержавні організації (наприклад, професійні асоціації).

5. Методи політичного регулювання. На розвиток ринкових можливостей впливають шляхом надання різного роду прав і свобод: права на підприємницьку діяльність, права на власність, надання певного правового статусу окремим територіям (вільні економічні зони, офшорні зони, що стимулюють розвиток конкретних регіонів і видів діяльності), захист інтелектуальної власності і т. ін.

Серед розглянутих методів провідна роль належить економічним, вплив яких може бути як прямим, так і опосередкованим. Однак в умовах нашої держави не можна нехтувати й адміністративними методами, вплив яких все ще досить помітний.

На державному рівні враховується нормативно-правова база реалізації державної інноваційної політики. Стратегія інноваційної політики визначається Концепцією науково-технологічного й інноваційного розвитку. Пріоритетні напрями інноваційного розвитку реалізуються за допомогою державних науково-технічних або галузевих програм. Розробка і виконання Національних і державних програм є прямим стимулюванням інноваційної діяльності підприємств. Непрямі методи стимулювання інноваційної діяльності — це податкове й амортизаційне регулювання, кредитна і фондова політика, цінове регулювання, політика протекціонізму, законодавство, що регулює правила конкуренції, регулювання міжнародного технологічного обміну.

На регіональному рівні при розробці стратегії активізації інноваційної діяльності необхідно враховувати регіональну інноваційну політику, що орієнтована на вирішен-

ня територіальних проблем. До їхнього числа відноситься ефективно використання наявного матеріально-технічного, сировинного і трудового потенціалу, задоволення потреб внутрішнього ринку. Заходами реалізації регіональної інноваційної політики є реалізовані програми й інвестиційні проекти.

Виробничий рівень стратегії активізації інноваційної діяльності включає всі стадії інноваційного процесу "розробка — виробництво — ринок".

У сучасних умовах організаційно-економічний механізм активізації інноваційної діяльності реалізує інвестиційну стратегію підприємства шляхом розробки і виконання інноваційних проектів, головна особливість яких у включенні в них робіт, пов'язаних з реалізацією дослідницької фази життєвого циклу інновацій.

Таким чином, макрорівень управління визначає поле інноваційної діяльності підприємницьких структур, окреслює його межі.

Мікрорівень конкретизує варіанти дій окремих суб'єктів підприємницької (господарської) діяльності з пошуку шляхів розвитку ринкових можливостей, які спираються на беззупинну і послідовну розробку, виведення на ринок різного роду новацій з метою забезпечення тривалого виживання і стійкого розвитку в конкурентному середовищі.

Інноваційна діяльність потребує значних інвестицій, не дивлячись на те, що вона пов'язана з підвищеним ризиком та невизначеністю, пошук зовнішніх та внутрішніх шляхів фінансування є актуальною необхідністю, тому що ці вкладення є вкладеннями в майбутнє підприємства, галузі, держави. Інновації, на впровадження яких спрямовуються інвестиції, є умовою забезпечення конкурентоспроможності підприємства та є одним з вагомих факторів підвищення інвестиційної активності на макро-, мікро-, мезорівнях.

Інвестиційні рішення приймаються на усіх рівнях життєвого циклу підприємства, адже створення будь-якого підприємства — це інвестиційний проект, який передбачає здійснення стартових (нетто) інвестицій, процес розширення бізнесу потребує здійснення реінвестицій, навіть закриття бізнесу також є інвестиційним рішенням, що пов'язане із так званим "виходом із інвестицій" або дезінвестиціями. Таким чином, стратегічні рішення про створення, розвиток чи скорочення бізнесу завжди супроводжуються відповідними інвестиційними.

Майбутній успіх будь-якого підприємства залежить від поточних і стратегічних інвестиційних рішень, значна частина яких має інноваційний характер, адже його розвиток

відбувається шляхом освоєння різних інновацій.

ВИСНОВКИ

Результати аналізу існуючих наукових підходів засвідчили, що особливо актуальним є завдання формування методичного підходу до визначення рівня інноваційної активності підприємства (ІАП) на підставі результатів діагностики його потенціалу та оцінки ефективності системи стратегічного управління, розвиток якої характеризує спроможність підприємства до реалізації наявних можливостей і формування нових з метою досягнення успіху та отримання довгострокових конкурентних переваг.

Література:

1. Василенко В.О. Шматько В.Г. Інноваційний менеджмент: навч. посібник. — К.: ЦУЛ Фенікс, 2003. — 440 с.
2. Економіка й організація інноваційної діяльності: підручник (друге видання) / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.; за ред. проф. О.І. Волкова, проф. М.П. Денисенка. — К., 2005. — 424 с.
3. Інноваційні процеси в змішаній економіці: монографія / В.Г. Федоренко, М.П. Денисенко, І.М. Грищенко, А.П. Гречан та ін.; за ред. д.е.н., професора, академіка В.Г. Федоренка, д.е.н., професора, академіка М.П. Денисенка. — К.: ППК ДСЗУ, 2008. — Т. 1. — 194 с.
4. Інноваційно-інвестиційна діяльність: теорія, практика, досвід: монографія / Денисенко М.П., Михайлова Л.І., Грищенко І.М., Гречан А.П. та ін.; за ред. д.е.н., проф., акад. М.П. Денисенка, д.е.н., проф. Л.І. Михайлової. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2008. — 1050 с.
5. Корінько М.Д. Диверсифікація: теоретичні а методичні основи: монографія. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 488 с.
6. Корінько М.Д. Інновації у діяльності суб'єктів господарювання // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 5 (95). — С. 149—154.
7. Корінько М.Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, організація: моногр. — К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2007. — 429 с.
8. Тарасенко І.О., Королько О.М., Белявська К.С. Оцінка інноваційної активності підприємства в системі стратегічного управління // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 9 (99). — С. 133—141.
9. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку (Исследование предпринимательской прибыли, кредита, процента и цикла конъюнктуры): пер. с нем. — М.: Прогресс, 1982. — 453 с.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2010 р.